

ЫЗЫНДАН

ада ышкаш сагым чован-на, не ышкаш жээргечелиниң а, орус болгаш өскө-даа ак экм-дунмаларымыстың диг дузаламчылы-биле чечингид. Ынчарга боду чалы кантыг-даа дуза дузалавас-ай. Тывалар чалгаа эвес бо-амидыралды тургузар дээш тургу ажилдааннар. Шаң-идарга «салым-хуузу багай, күшпед» диртип, чоржаат т, кымчы-биле сурдуруп чо-ны чоң, хостут совет өргө-ны боттарының холунга ала-айы хире күш болурун көр-

областы Автономнуг Совет етиг Республика кылдыр эде дугайында РСФСР-ниң Дээ-диниң Чарлымы дыйнааш, сагыжым хайныкканын эле-е тилпас-тыр мен. Шаанда ырганың дээди органдары-ык, арбан сумдаларың чан-үзерин белиң сонгурунга чорбаан чүе-ле болгай. Тыва Автономнуг Совет етиг Республиканың Дээди те сонгудаларга илчкеллиг тура, төгөн Коммунистти-га, Совет чаазапта, ылаңгыя С. Крушевца аас-кежикти алдыг арат кижиниң өөрүш-өлгаш улуу-биле четтиргениң ти тур мен.

С. АВДА.

АЛЫМ

өскөлөр база бөгүн Дээди депутаттың сонгууттуруп ар.

бодарымга, мөөн сонгаар ме-ажылдагычларының респу-уралдарың, семинарларың өй-нып, аңаа мурнакчыларның назым солчурду ажымтыт. Ою-алы районнар төптеринге бо-дурларга ажылчы чондарың илгези-биле хөй-ниитиниң че-ерин тургузары чугула. Чоң-дымың болгаш эмелге чер-д ажылының дугайында ай-ны оларның илчөөнгөйиниң е тургузар.

Эмчи Д. КУУЛАР.

Өөрүшкүм

Тываның бүгү чонунга ышкаш, бо чылын меңээ база бир өөрүшкү — бистин облазымысты Автономнуг Совет Социалисттик Республика кылдыр эде тургусканы болган. Бо дээр-ге таварылга эвес, областың бүгү ажил-агыянының бурунгаар хөгмүп иелгениниң түнели болур. Мында хойжу мээң күш-ажылымның биче-даа бол үлүг-хуузу бар деп бодааш, өөрүшкүм хайнып, улам эки ажил-даарыңга холум дыңзып турар.

«Улуг-Хая» совхозтуң амгы Хай-ыракан салбыры мурнунда колхоз турар үеден бээр 8 ажыг чыл дур-гузунда хой малдап келдим. Партияның XXII съездиниң шийтпир-лерин күүседир дээш, республика-выстың ажил-агыян улам хөгмү-деринге ажил-инимки кириштирер дээш мурнукузундан артын көргү-зүглерлиг болуру-биле амылдап ту-рар мен.

Бо чылын төрүүр 100 хойдан 98 хураганы, хой бүрүзүнден 1,8 кг дүктү алдым. Хой каймазын бодум септеп, ишинде көрөңүн аш-тап алдым. 200 хураган кирер ка-жааны болгаш сизин салыр чадагы каймазы база бодум тудуп алдым. Ам Хая-Баарында инек фермазы турган черде куруг турар бир ба-мыңны кыштаамга экпел тутнаш, чаш хураганнар азыраарыңа ажы-лаар деп турар мен. Оон ыңай 200 кг дус белеткеттинген.

Бо кыжын чүгө хойнуң баш са-нын камгалап алып эвес, харын өм-мис күштүг кыш ажыраарың, чаш төлүн менди камгалап алырыңың аргалары бар. Ынчангаш 1962 чыл-да 100 хойга онааштыр 110 хура-ганы алып, хой бүрүзүнден 2,5 кг дүктү кыргытыр деп социалистик хүлээлгени Тыва АССР-ниң Дээди Советинге сонгудаларың хунунде ап тур мен.

Мээң коданында кол нуруузу ты-ва хойлар, оларның аразында хай-нак хойлар база бар. Малдың укса-зын экижидер болганда, оларны хо-луштурбайн аңгылаары чугула деп саналдыг мен. Малдың уксазын экижидер, ылаңгыя нарын дүнтүг хойларны өстүрер болза Эжимниң одар-белчири четчир-даа.

1962 чылда хой ажылыңа бедик көргүзүглер дээш социалистик ча-рышна комжам—хойжу Ховалыг Хат-тыг-оолду кыйгырдым.

О. СУКТЕРЖИК,
Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң хойжузу.

Соңгуп тур мен

Авамга дег ханы ынаам.

Амы-тыным чүдү-чүрээм

Аныяк тыва республикам

Ажыл-хөрөөн башташым дээш,

Дээди орган—Дээди Совет

Депутатын сонгуп тур мен.

Тайбың чуртту чайминаткан

Алдың Хоойлу херелденген

Ачылыг чаа республикам

Даартагызы, эки хун дээш,

Дээди орган — Дээди Совет

Депутатын сонгуп тур мен.

С. СУРҮҢ-ООЛ.

Сорулгалар тодаргай

Хөй националдык совет күрүнениң улустарының найралдыг улуг өг-бүлезиниң составыга бактаап кирген аныяк Тыва республиканың ажылчы чоннары бөгүн бодунуң төөгүзүңүз болуп көрбөз айгамчык оонагай болушкунуңу — Республиканың Дээди Советинге сонгудалары-ның хунун күш-ажылы болгаш политиятиг бедик көдүрлүшкүн-биле демдегеп турар-дур. Бистер, республиканың найысылалының мурнакчы бүүдүргүлелериң бирээзи болур Кызылдың даараныга комбинатының даараныкчылары, бо улуг байыраалдың хунунге алдар болдурган соци-алистик хүлээлгелериңти бүгү көргүзүглер талазы-биле азыр күүсет-кенявисти улуг өөрүшкү-биле рапорттап тур бис.

Тыва АССР-ниң Дээди Советинге сонгудаларының хуну кайгамчык үед, совет улус «кижи бүүрүзүңден шыдаар шаа-биле, кижик бүүрүзүңге —херегээр шаа-биле» деп коммунизмниң улуг принципин амыдыралга боттандырар дээш мадыралыг демиселче кирип турар үедэ эртин турар. Бистин мурнувуста сорулгалар тодаргай салдынган, ам чүгө ажилдаар-ла, ажилдаар. Партияның XXII съездиниң шийтпирлерин боттандырар дээш социалистик чарышты, оң дээди чалазы болур коммунистик күш-ажыл дээш чарышты улам күштөлдүрбөшөөн, төөгүлүг чеди чыл пла-нының үшкү чылымыңа онаалгаларың хуусаа бетинде күүсеткенявисти бистин күш-ажылчы белэвис өл.

Л. МОНАСТЫРШИНА.

коммунистик күш-ажыл бригадаларының улуртукчузу.

Мурнакчы кижилеривис

— Бодунуң аныяк республиказы-ның Дээди Советинге ан дээр өөл-дар, кыстарың Тываның ажылчы чоннары бөгүн бир эп-сеткил-биле сонгуулар. Коммунистик партия-ның болгаш Совет чазактың дөни-чи национал политиказының ачы-зында бистер ол аас-кежиктиң өд-лекчилери болдувус. Республиканың Дээди Советинге сонгудаларга ут-куштур калбарган социалистик ча-рышка киришкең, бистин экипакчы-мыс чүбө болгаш пассажирлер сөөр-түр талазы-биле бо чылдың планың декабрь 1-де күүсеткен. Ам дорөөн республиканың мурнуу талакы рай-оннарыңа өрткөн сонгудаларың түннелерин чедирип элжээри-биле ужултар деп тур бис. Даалга күүсет-тирер — деп, коммунистик күш-ажыл экипажының командири, ужу-дукчу Алексей Чижий-оол чуга-лаан.

Ол-ла коллективтиң кижигүнери, коммунистик күш-ажыл экипажы-рының командирлери Г. Болотов, Х. Хопуя оларның самолёттары атаарже көдүрүп үсеринге белен тур. Минута иштинде үргүзүлгөн беседаның түннели мындыг болду: оларның байымы-даа чеди чылдың үшкү чылымыңа онаалгалары-ның декабрь 1-де 130—130 хуу күүсеткен.

Хоорайның төп кудумчузу. Ши-нелдеринде өөктери кылаңайып турар омак-сергең ийи кижик. Олар-ны хоорайның чурттагычлары эки

билер. Ол болза шагдааның улуг лейтенантыңың Очур-оол Шоочаевич Сат болгаш старшина Ефим Ники-форович Кудрявцев-тир. Очур-оол Шоочаевич «Шагдааның тергини» демдетиң адилгечиңи, илчкеллиг хөй-ниитичи, аныяктарың кезжээки школасыңда өөренип турар. Ону ча-гыс черде ажылдап турар өөрү хөй-ниитияң көрүм-чурумунуң үрөкчи-лерин, өөрларың, хулигаңарың илередиң тыварыңың «хааны» деп адап турарлар. Сонгула хунуңуң бүүдүзүңде ову партия кижигүнү-нүң каттамдыгыңа күлөөн алган. А Ефим Никифоровичниң дугайың тодартайлаан-гаа херөө чок: ол шаг-даа органдарыңга 25 чыл иштинде үзүктөл чок ажылдааның демдег-дөөн, а бөгүн республиканың Дээди Советинге төлөнтилгериң сонгуур дээш бар чыдары ол: ийи дапкыр өөрүшкү.

Арыг-силги кеттингилеңкен аны-як, улуг кижилер сонгудалар чөр-леринче шуужуп-ла турар. Олар-ның аразында чеди чыл планың бо чылын күүседипкен мурнакчы чо-лаакчы Дмитрий Любкин, коммуни-стик күш-ажылдың шалыкчылары Кузариң амышкылар, дашчы Оюн Балзаң болгаш өскөлөр-даа чоруу турлар. Кижик бүүрүзүңуң болды чаңгыс: коммунистериң болгаш партия кижигүнү эвестериң улус-чу блогу дээш бадылаашкынна-рың бээрин күзеп бар чоруурлар. А. АЛЕКСЕЕВ.

Бистин республикада бир улуг тудуг «Тыва даг-дугу» комбинатта г сайылгаан станцияның тудуу чоруу турар. Б. А. Блум брига-даан арматурщиктер бригадазы бүүдүргө планың хун бүрүзүңде —120 хуу күүседип турарлар.

Чурукта: арматурщиктер бригадаларың кижигүнери М. Савина, Иванова, Г. Кривоногова олар амыл өйүңде.

Фото С. Феоктистовтуу.

так туттунупкан...

Тыва чурттал турган орус та-нир колхозтажыл каттышкан. Араттар боттарының революстуг ынч башталгазы-биле феодал-ы узуткаарыңа: оларның шаан-даттардан хунаап, оларның кү-дерин мөлчүп тургаш байыл ал-малың, эт-сөвиң дедир эгидип-яга белеткени бергенер.

В-ажылчы тараачың араттарың ол базымнарыңа кулактар бол-Феодалдар удурланып, чаа үй-н көдүрүп үндүрүп келгенер. Бечилер куражыл-агыяның ди-ру Городишевити болгаш кол-к, коммунист Агофон Пахомовту танызы-биле өлүрүп кааннар. Актинд феодалдары Чадаанага карап, дошкурган эгелзөө. Дег-не көдүрүлүп үнген, килелзөөң дүрдүрүңа куражыл-агыяның ының Ужар-Маадыр ашактың турушканың база катал көр-1921 чылдан эгелеп танырым рейниң улуг салы ам мөңгүне-өгерге берген болду, мичалза-өл моод мурнуңдазы ышкаш шыраак, турлуп, эрес-шоваа, кып көстүп тур. Ол чолдак ал-

дагызы ышкаш, бөрт чок, улуг, кал-чан бажым улам-на бедик көдүрүп-кен тур.

— Чүгө бөрт кетпес кижик сен, ирей?—деп, бир-ле кижик оон айты-ра-дыр.

— Бүгү дайзынаары чылча шаан кааптаалы, оң соонда ам бөрт ке-дер мен, ам-даа изиг-дир—деп, ол чоргаар харыялады.

Совет Россияның эртемеденериниң дузазы-биле тыва араттарың наци-онал үжүк-бижин чогааттынган. Ол база-ла тываларың төөгүңге ут-тундурбас болушкун болган. Улуг, биче бүгү чоң ол чаа бижикти улуг сонугурап, хайныккан орук күзө-биле харамдыгың өөренип кирипкен. Ужар-Маадыр ашак назылап дөгүй берген хирезинде-ле база ол чылын чаа бижикти өөренип эгелзөө. Республиканың бүгү булдуварыңа МЧАЭ-лерин араттар тургускан. Аныяк оол Түгөр парта артыңга өө-ренип олурупкан. «Бижикке дүргөн өөрөн, трактор башкарар сен» деп Ужар-Маадыр ашактың чагыын бот-тандыраарың күзели аңаа хайнык-кан. Тыва араттарың аас-кежиниң деңи амы-тының ишкүңгаш дйрек-

Чылдар билдиртпейн эртип-ле турган. Улуг СССР-ниң кырыңче немец фашистер оор ёзу-биле ара-танзыг халдаашкыны кылганыңа дугайыңда меңээ Тывага дыналы берген. «Бүгү чүвени фронтга, дай-зыны чылча шаварың!» «Не-Төр-рөөн чуртту камгалаарың!» «Тил-лелгени дүргөн чедип, алың дээш орус акы-дунмазыкка дузалаалы-нар!» деп бүгү тыва араттар чаңгыс эп-сеткил-биле көдүрүп үнгенер.

Фронтуда дайыдажыл турар совет шериглерге чоң мал-маганың, алгы-кежин, аш-чөмиң харам чокка бе-рип, эшелон-шселон белектерин Ты-ваның төлээлери шууп-ла фронтга барып чедирип турганнар. Араттар фронтке эң-не шилдиг, чүгүрүк айттарың чоруткулаан. Тываның Араттың Революстуг шериядан дыка хөй оолдар, кыстар боттары-ның эки туразы-биле фронтке дайыдажыл чорупканнар. Олар дай-зыны чылча-шаварыңга эрес-маа-дырлыг, коргуш чок чоруу көргүс-кенер.

Шаанда чеди харлыг бичин оол тура трактордан коргуп, Ужар-Маа-дыр ашакче сыныгып турган Оюн Төлепович Алдын-оол дайзың-биле тулчуушкунга ийи удаа балыг-лаң-гаш, аал чуртунга чанып келген. Оң хөрөөнде орденер, медальдар чайыналган. Түгөр «Элегес» сов-хозту удуртуп-баштап турган.

Ала-чурттуң Улуг дайынының төн-чүзүңде Тыва улуг Совет Эвилели-ниң акы-дунма өг-бүлезинге кирген. Бистин коочун партизанымыс Ужар-Маадырының парк ол чырыкылыг хуннерге чедир чурттавайың барганы дыка-ла комунданың. Назылап кы-рыгыже дээр ол кадыг-берге чурт-талганы көрүп келген, шак ол берге чурттагалдан адырлар дээш ол каи-чандыр демисештөөн дээр. Ынчалза-даа ол утундурбас улуг херектерин бүүдүрүшкен, аас-кежим, хосталганы тургузарыңга эң-не шүдүргү демис-ешкен кижилерин бирээзи. Совет-эрге-чагырга дээш демисежиң, кү-зөп чоразан оң бодадары ам бот-танган. Оң ажы-төлу чырыкылыг үеде чурттап, амылдап, коммунизм-ни тургусчуп турарлар.

Советтик Тываның ажылчы чонна-

сорулгаларың ажып эртип, эконо-мика, культура талазы-биле кайгам-чык улуг чедипкениң чедип ап турган.

Тываның Совет Эвилелиниң соста-вынга каттышканыңдан бээр оң че-ди чыл эртин, Тыва ам шуут та-ныттымас кылдыр өскөрүп чазар-тынган: кышкын амыдырал кезе-мөңгөзи-биле үс чок чыткен, чүрү-мадыг шынааларга, ховуларда, хемнер кыдыгыларында школаларыг, эмнелгелерлиг, культура бажынар-лыг, библиотекарлыг, уруглар садтардыг болгаш яслилерлиг суур-лар турупкан. Хову-Ажыла болгаш Ал-Довуракта аар эт-үлетпүүнүң амгы улуг бүүдүргүлери тургусту-нуп турар, асфальтылыг оруктар-биле муң-муң машиналар каржып, солчуп каравашкан. Дүүнүк кыш-кун араттар тракторларың, комбайн-нарың, автомашиналарың, уजार-хе-мелерин башкарып, школаларда, ор-тумак болгаш дээди өөредилге чөр-леринде башкылап турарлар, улус-тарың эмнеп, шичип турарлар.

Тыва улустуң төөгүзүңге мажанды утундурбас болу берген база бир төөгүлүг болушкуннарың бир-рээзи—Тыва автономнуг областы Тыва Автономнуг Совет Социали-стик Республика кылдыр эде тургус-каны болур. Бөгүн ам Тываның бүгү ажылчы чоннары аныяк республика-зының Дээди Советиниң сонгула-зын чорууду, төлөптең оолдар, кыс-тарың Дээди Советтиң депутатыңа сонгуп турар.

Бо чүүлдө аттары кирген ийи оолдуң ам кайда барганың кырээли-нер. Олег Суванович Түгөр — ам республиканың база бир улуг амыл-агыялыг совхозу—«Барлыкты» алды чыл улаштыр директорлап турар. Оюн Төлепович Алдын-оол—СЭВ-ниң Барымың-Хемчик райкомунуң бирги секретарыңда дөрт чыл амыл-дап турар. Олар ийилзөөн дээди эр-темниң.

Бо хуннерде оларың Хемчиктиң чоңу республиканың Дээди Советинге бодунуң депутаттары кылдыр сонгуп ап турарыңа маңаа немең каап болур.

Лениниң партияның төөгүлүг XXII съездиниң айтканы чаагы орук-

Дээдч шынныг хойгуурч чактан бурлаан ДЕДЕГЕЙДЕ МЕНДЕН ЧОРГААР ХАМААТЫ ЧОК

Коммунизм дээш бадылаар мен

1953 чылдан бээр баштай МТС-ке трактористен ажылааш, ооң соонда Төрөн колхозууга келген, тракторист-даа, комбайнер-даа болуп, колхозка чер ажылының культураның бедир, тараа культураарының дүжүттүүн көүдөдир дээр демисеге бодунуң билимин, арга-мергежилмиңи харам чокка үндүртүп турар мен.

ССР-ниң улус ажыл-агыйн хөгжүдүрүш чеди чыл планының үшкү чылында бистин көдээ ажыл-агый артеливи мал болгон чер ажылының продуктуларын бүдүрүш база күрүңгө саларын көүдөдир дээр бедик дүжүттүлдүр чыл эгезинде алган. Артелидин кеңигүнери буттарыга алган социализмниң хүдээдүрүш аядаары-биле бүдүрүш дээр буттарында бар аргаарын, кураарларын чеп ажылаарының түрүндө 1961 чылдан хүдээдүрүш багыт эвес күстүтүнгөн.

Манча хамаарыштыр колхозта чер ажылының талазы-биле чамдык көргүзүлгө чугаалаарга-ла четчир. Колхоз бо чылын тараан 2900 гектар тараа культураарынын гектар бүртүндүн ортунаа-биле 20 центнер дүжүттү ажаап алган. Күрүнө шыгжамырынга 2500 тонна эки шынарын тарааны дужааган. Мен бодум хуунда дүжүт ажаап алышымын бр сезонунда «СЗ» комбайн-биле 534 гектар тарааны көстүрүп, ниятэ-биле 9202 центнерди бастырган мен. Ол болза Тывааның күрүнө шыгжамырынга кириген 7,5 миллион пуд тараанынга мези күш-ажылчы салышымын деп санап турар мен.

Совет улустун амдыралында бо чылын кайгамчык уул болушун болза партияның чаа Программасын — ССР-ге коммунист ниятелиди тургузарынын программанын хүдээлдеп, Совет Эвилелиниң Коммунист партияның XXII съездин бо-

ЧОРГААРАЛДЫН СӨЗÜ

Челен ажык харым мен. Совет Конституцияны ты-высканы хамааты улуг эргимиңи ажылап, төрөөн совет эрге-нагырастың сонгудаларына хой катат киришкен мен. Бөгүн Тыва АССР-ниң Дээди Советинин баштайгы сонгудаларына кирип, оон эки оолдар, кыстары дээр бадылашымын чоргаарал-биле бээр мен. Революцияны херээ дээр, тыва улустун хостал-газы болгон хамаарышпас хорун дээр демисеге киришкен мен. Бөгүн Тыва АССР-ниң Дээди Советинин баштайгы сонгудаларына кирип, оон эки оолдар, кыстары дээр бадылашымын чоргаарал-биле бээр мен.

Тыва улустун улус ажыл-агыйн хөгжүдүрүш чеди чыл планының үшкү чылында бистин көдээ ажыл-агый артеливи мал болгон чер ажылының продуктуларын бүдүрүш база күрүңгө саларын көүдөдир дээр бедик дүжүттүлдүр чыл эгезинде алган. Артелидин кеңигүнери буттарыга алган социализмниң хүдээдүрүш аядаары-биле бүдүрүш дээр буттарында бар аргаарын, кураарларын чеп ажылаарының түрүндө 1961 чылдан хүдээдүрүш багыт эвес күстүтүнгөн.

Манча хамаарыштыр колхозта чер ажылының талазы-биле чамдык көргүзүлгө чугаалаарга-ла четчир. Колхоз бо чылын тараан 2900 гектар тараа культураарынын гектар бүртүндүн ортунаа-биле 20 центнер дүжүттү ажаап алган. Күрүнө шыгжамырынга 2500 тонна эки шынарын тарааны дужааган. Мен бодум хуунда дүжүт ажаап алышымын бр сезонунда «СЗ» комбайн-биле 534 гектар тарааны көстүрүп, ниятэ-биле 9202 центнерди бастырган мен. Ол болза Тывааның күрүнө шыгжамырынга кириген 7,5 миллион пуд тараанынга мези күш-ажылчы салышымын деп санап турар мен.

Совет улустун амдыралында бо чылын кайгамчык уул болушун болза партияның чаа Программасын — ССР-ге коммунист ниятелиди тургузарынын программанын хүдээлдеп, Совет Эвилелиниң Коммунист партияның XXII съездин бо-

Совет Конституцияны ты-высканы хамааты улуг эргимиңи ажылап, төрөөн совет эрге-нагырастың сонгудаларына хой катат киришкен мен. Бөгүн Тыва АССР-ниң Дээди Советинин баштайгы сонгудаларына кирип, оон эки оолдар, кыстары дээр бадылашымын чоргаарал-биле бээр мен. Революцияны херээ дээр, тыва улустун хостал-газы болгон хамаарышпас хорун дээр демисеге киришкен мен. Бөгүн Тыва АССР-ниң Дээди Советинин баштайгы сонгудаларына кирип, оон эки оолдар, кыстары дээр бадылашымын чоргаарал-биле бээр мен.

Тыва улустун улус ажыл-агыйн хөгжүдүрүш чеди чыл планының үшкү чылында бистин көдээ ажыл-агый артеливи мал болгон чер ажылының продуктуларын бүдүрүш база күрүңгө саларын көүдөдир дээр бедик дүжүттүлдүр чыл эгезинде алган. Артелидин кеңигүнери буттарыга алган социализмниң хүдээдүрүш аядаары-биле бүдүрүш дээр буттарында бар аргаарын, кураарларын чеп ажылаарының түрүндө 1961 чылдан хүдээдүрүш багыт эвес күстүтүнгөн.

Манча хамаарыштыр колхозта чер ажылының талазы-биле чамдык көргүзүлгө чугаалаарга-ла четчир. Колхоз бо чылын тараан 2900 гектар тараа культураарынын гектар бүртүндүн ортунаа-биле 20 центнер дүжүттү ажаап алган. Күрүнө шыгжамырынга 2500 тонна эки шынарын тарааны дужааган. Мен бодум хуунда дүжүт ажаап алышымын бр сезонунда «СЗ» комбайн-биле 534 гектар тарааны көстүрүп, ниятэ-биле 9202 центнерди бастырган мен. Ол болза Тывааның күрүнө шыгжамырынга кириген 7,5 миллион пуд тараанынга мези күш-ажылчы салышымын деп санап турар мен.

Совет улустун амдыралында бо чылын кайгамчык уул болушун болза партияның чаа Программасын — ССР-ге коммунист ниятелиди тургузарынын программанын хүдээлдеп, Совет Эвилелиниң Коммунист партияның XXII съездин бо-

„Буряттарны, тываларны дыңнары менээ тааланчыг болду. Ында бедик дүжүттүрни база ап турар. Тыва—Совет Эвилелинин өг-бүлезинде аныяк республика болгай, ол хирезинде кайы хире кадрларны кижизидип алганын база олар билгилерни кайы хире кайгамчык эки шингээдип алганын көрүңерем“.

(Сибирини көдээ ажыл-агый ажылдакчыларынын чөвүдөл хураалына Н. С. Хрущевтиң чугаазындан.)

Бистин Республикамын кошкун зоран арттары ам сууржаан болгон чырык чыгыт бажынарда чурттан турарлар.
ЧУРУКТА: Чоон-Хемчик районуң СЭКП-ниң XXII съездинде аттыг колхозта механизатор Монгуш Самбуунуң (ортузулда) өг-бүлезинде. Бо чылдын дүжүдүт ажаап ал тургаш, бүдүрүш оналганын ол хун бурзу-анда 130—150 хун күсүдүн турган.
Фото В. Лутковтуну.

Бедик идегел

Евстолия Михайловна көктөп каан болук сазынарны ашкылап, мында көзөңкөрдө саңтуу-нерин, санаакы азы бухгалтер кижини шынаш, демдегел шынбын, ылаптан хынал, чамдыкта самбынга сазай каап, дүргөн, хынам-чалыг ажылдап олурган. Школа-интернаттың кижизиттигеринин идиң-хеп, атыш-чөк, оран-бажи хандырлыгына хергелеттинер ажаа-хөргөңтин, матери-алдыг чүдүлдүрүш байдалын, кил-чылн школа-интернатка кылза чогуур ажыл-агый план-нигелдиг дугайында катан хынап көрүп, оларга чарытталарын, немелдерин кириери чугула деп, директор бодап алганы ол. Ол дүштү директорниң кабинет-тиче арны-бажи, идиң-хеви-бени-чүс аларган кижин кирип келгеш, ыт чок тур.

— Дыңган олур мен, Василий, чүү дугайлыг чор силер? — деп, Евстолия Михайловна оокуму, эээдек, хундууладат үн-биле айтыраш, шала каттырмал, чол-азыча айтырып көрдү.

Директорга айтыр тугурун келген демс, дыңдагы чарытталарын харамланган деп, мында диди:

— Чоңур даш сөөртүрүн түр соксакта чүд, Евстолия Михайловна! Тайгада кестинген мияш көвүдүн-дир.

— Чок, соксагып, курлаарга ам-даа элек хун машина ишти хөмүр херек. Харын көвүдүдир сөөртүрүп алаар силер.

Директор «херек» деп сөстү база каттапша, саңдыбайдан туруп келгеш, чолчааның чаныга чеди берди. Ооң соонда оларның ара-зыча ажыл-херекти мындай чугаа болгон: школа-интернатка тудар столованың, нияти чуртталга бажының тудууна хергел-лээр мияш кезип белетээр ажыл-чыннарын чечелен алгыже чедир хоумуну үзүктелдирбейн сөөртүр, школа-интернаттың бүс-биле изидер одалга чериниң күжүн удаан улгаттырар, чолчаачи Васили-йниң эдилеп турары эрги ма-шинаны эки шынарын септеп, аны-чак кезектер-биле хандыр, аны-чангаш хун машинаны доктамап бүдүрүшкүдү ажылдаарын экижидер. Директорун чугазынага Васили-й бурнуу-биле каттышкан.

Бодунуң амдылакчылары-биле Евстолия Михайловнаның сагыш-сеткилине чок чугаалажып тур-гаш, чугула, ажыл-херектерин дүргөн шиятырпел билерин бо-лутуна таварыла айтып турар.

Ол хүдээлген ажылыга кезээде негелдеп кижин, Кытап каныг ажылды дааскан болдур, ооң күсүдәдизин мавыла хынаар, кылданын соонда ол ажылды көрүп тургаш хүдээп алыр.

Ийн чыл мурунда Евстолия Михайловна Чербиниң Уруглр бажының «ам школа-интернат

ажыл хүдээдип берип турган коммунистын кижизиткини:

— Биздин ийнмаан, Евстолия Михайловна, мында тут-оур чедиптес, ажыл-херээ баксыран чер-дир. Силерден-не кол хамаар-жыр, — деп, сагымдыра араак чугаалаарын.

Чаз директор аңаа дорту-биле харылашкан:

— Ажылдар, кылыр, сөгидер алаар — сорулган-даа ол ийначи! Шынап-ла, ийчан Уруглар бажының өөренип класттар, ком-наталар чедиптес, башкылар бажындары барык-ла чок чыгып турган. Ажылга бир чылыш чок, доора «чуду» болуп турган чүве болза, оң мурунда чылдардан бээр ажылчыларның изырмагы-зы болган. Чамдык төтчөккөчү азы самгыткан, арагачи кижилер ажылга түр кире шаап ал-гаш, «чү» тулап, хун өңчүүн сай-ырадып, ажыл-агыйн саңдара-дып, сөөлүндө келгеш моон өрш-ирип, тудугалдыг-даа үңүп тургулаан.

Бичангаш чок сорула болза, бүгү-ле амжал-херекти эде орга-низаатары, бажык хорум-чүрүм-нү тургузари хөргөн Евстолия Михайловна эки билген. Кылыр чүдүлү даарганын чылышпай, башкылар кижизиткичилер, ажылчылар-биле кады чоокку үе-де кылып бүдүрүш амжалдарын дуваалдыгы кылгаш, амжалды кирипкесен. Кара-Хаак көдээ Со-ветиниң болгон «Кызыл тараан» колхозтун баштаар чериниң дузалашканы-биле Уруглар бажынынга мергежилди туду-гулар болгаш өске-даа ажылчын-нар амжалдап кирген. Узатпаанда, амжаллага кирер ужурулут, ху-саазы шагда-ла эртен, тудуу ара сокозан чаа школаны олар тудуп доозуп, ону суг-биле нидер кыл-дыр кылган.

Ам ол улуг, дегем, чылыг, ча-раштыр тутунган школада 160 ажык уруглар өөренип турарлар. Оларның иштанде 100 кижия күрү-неңиң долу хандырлыгында, олар — колдуунда-ла өскүстөр.

Бис школа-интернаттың кижизиттигеринин материалдыг хандырлыгының дугайын кижизиткичи башкылар-биле чугаала-жып олурган бис. Оларның бирээ-зи биске мындай чижекти чуга-алады:

— Уругларга хандырлыга дугайын чүү дээр боор ону, амыр-ла чүве-дир ийни: материалдыг хандырлыгы чедимес чамдык колхозчу ада-нелер бир уруун биске өөренип, чурттагы-биле тургусканы дээр айда чүгө 3 рубльди, а оон өске ада-нелер ортунаа-биле айда 8 рубльди төл-дөр.

— Айда 3 рубль, чылда 36 рубль. Холчок чик төлөсүр-дир. Бичаага мындай эки хандырлы-гада уруглар канчаар өөренип турарлар?

де эки шынарлыг продукцияны үн-дүр, планы ажык күсүдөр, хой-нигидиң амдыралына иделейлиг кирип, идея-политиктиг билин бер деп хүдээлгени алган. Оон бээр-ле амжалысты чаарты тур-гузулуп, продукция бүдүрүш үндүрүн көвүдөдип, чүгө эки шынарын продукцияны үндүрүш келдирес. Элчег дүрүзүндө бригаданың кылыр ажылы нормазы нийтинэ-биле 900 килограмм боораз азы 300 кило-грамм төгерик даган болур. А бир-тер ол норманы 1100—1200 кило-грамм боораз азы 400—450 кило-грамм төгерик даган кылдыр ажы-күсүдүп турар бис. Бичангаш ай бүрүзүндө планың күсүдәдиз 125—130 хуудан куудулааып турар. Биске коммунист күш-ажылдык бригада-зы деп атты амдылаа тываасын, ийчалза-даа ол хүдүдүлү атты чак-тал аларыга бүзүрелдиг бис. Оол-төрү байырлааны аадар болдурун чарышка бистин бригаданың хлеб за-водунга бирги чер алган.

Маңаа бир чүдүлү дугайын чуга-алаары менээ күзүңн.

— Силерниң бригаданар планы ай санапда ажык күсүдүп турар-дыр. А силерниң күжүрү отум чүд-дүр—деп, амжалчылар маңда ал-тырып турар.

— Бистин күжүрү — найралды-демиди чорукта—деп, мен оларга ла-рылап турар мен. Ол алап-ла-болза кызыл-даа амжалды дескел-тирбес болбай. Ажылга-даа, амды-ралда-даа найрал керек.

Бистин бригадамыз тыва мияс Хертек Серен амжалдап турар. Оон

Боду аныяк, Бичалза-даа амжал ста-жы чеди чыл амжал турар, дүржүл-диг амжалчы. Хертек Серен орус кыстар-биле холчок найралдыт. Ол Бодунуң дүржүлүгүн эвээш эвээс кижилерге дамчыткан. Мен бригада-даа болузма, ажык дугайын өөрүм-биле үрүлгү сумелетип турар мен.

Бригадага үр эвээс амжалдап кир-ген аныяк амжалчынар база бар. Вала Ширликана ийн чыл хире амжалдап турар, а Вала Петеневаңың амжал стажы ам-даа чыл четпез. Ол аныяк амжалчынара амжалдык бирге-ниниң баштайгы удаанында кире-лер таварып тургулаан. Кижиле-бурунгуе амжал дооран шуудай бер-кактан чыгып соуун аманал турар-лар. Олар ам бүгү амжалчынар-биле бир доиме амжалдап турарлар. «Чангыш шуутуу» дээр, шуутуа «Чангыш дээр» амжалдаар чорукту тунелет олар.

Бөгүн декабрының 17-де Тыва АССР-ниң Дээди Советинин сонгу-далар хүнүгө чедимчилик ужу-ражыр дээр чок салбай амжалдап келдирес. Ам кондотер иети, он иштинде бистин бригадамыз-даа чыл-планы 104 хун кылдыр күсүттүмүз. Бүгү улустун байырлымы — сонгу-далар хүнүгө бистин белээкс ол.

Е. САНТЬЕВА,
Кызылдың хлеб заводунуң кондотер чегинде бригадир.

КУЖУВУС—НАЙЫРАЛДА

Бистин чуртувууска коммунист ниятелиди тургузарынын Програм-маны Коммунист партияның XXII съездин хүдээп алган. Съездиниң тоолуугу шиятырпел күсүдүрүшчө Төрөн чурттуң бүгү амжал-чылары улуг сорук киришикчи-биле кирип-кескен. Бу улуг чаагай херекке кижизиттирген чурттуң бүгү амжал-чы салышымын кирериче чүткүп турар. Чүгө дээр: «Коммунист ниятелиди кижилерден хамааржыр, ынараа коммунист-даа кижилерге тургузуп турар»—деп, партияның чаа Программасында айтылган бол-гон.

де эки шынарлыг продукцияны үн-дүр, планы ажык күсүдөр, хой-нигидиң амдыралына иделейлиг кирип, идея-политиктиг билин бер деп хүдээлгени алган. Оон бээр-ле амжалысты чаарты тур-гузулуп, продукция бүдүрүш үндүрүн көвүдөдип, чүгө эки шынарын продукцияны үндүрүш келдирес. Элчег дүрүзүндө бригаданың кылыр ажылы нормазы нийтинэ-биле 900 килограмм боораз азы 300 кило-грамм төгерик даган болур. А бир-тер ол норманы 1100—1200 кило-грамм боораз азы 400—450 кило-грамм төгерик даган кылдыр ажы-күсүдүп турар бис. Бичангаш ай бүрүзүндө планың күсүдәдиз 125—130 хуудан куудулааып турар. Биске коммунист күш-ажылдык бригада-зы деп атты амдылаа тываасын, ийчалза-даа ол хүдүдүлү атты чак-тал аларыга бүзүрелдиг бис. Оол-төрү байырлааны аадар болдурун чарышка бистин бригаданың хлеб за-водунга бирги чер алган.

Маңаа бир чүдүлү дугайын чуга-алаары менээ күзүңн.

— Силерниң бригаданар планы ай санапда ажык күсүдүп турар-дыр. А силерниң күжүрү отум чүд-дүр—деп, амжалчылар маңда ал-тырып турар.

— Бистин күжүрү — найралды-демиди чорукта—деп, мен оларга ла-рылап турар мен. Ол алап-ла-болза кызыл-даа амжалды дескел-тирбес болбай. Ажылга-даа, амды-ралда-даа найрал керек.

Бистин бригадамыз тыва мияс Хертек Серен амжалдап турар. Оон

Бир дуугар соңгуур мен

Коммунизм тургузушкунуң калбарынын өндүр-чаагай сорулдарын боттадырып турар бистин улуг Төрөн чуртувууска хой националдыг улугтарыны өг-бүлезинде аныяк Тыва республикамын Дээди Советке сонгудалар бөгүн болуп турар.

Чоокта чаа ол сөс харалдым. Бөгүн төрөөн Тыва республикамын Дээди Советиниң сонгудаларына кирип, оон эки оолдар, кыстары дээр бадылашымын чоргаарал-биле бээр мен. Революцияны херээ дээр, тыва улустун хостал-газы болгон хамаарышпас хорун дээр демисеге киришкен мен. Бөгүн Тыва АССР-ниң Дээди Советинин баштайгы сонгудаларына кирип, оон эки оолдар, кыстары дээр бадылашымын чоргаарал-биле бээр мен.

БИР ДУГААР СОҢГУУР МЕН

Коммунизм тургузушкунуң калбарынын өндүр-чаагай сорулдарын боттадырып турар бистин улуг Төрөн чуртувууска хой националдыг улугтарыны өг-бүлезинде аныяк Тыва республикамын Дээди Советке сонгудалар бөгүн болуп турар.

Чоокта чаа ол сөс харалдым. Бөгүн төрөөн Тыва республикамын Дээди Советиниң сонгудаларына кирип, оон эки оолдар, кыстары дээр бадылашымын чоргаарал-биле бээр мен. Революцияны херээ дээр, тыва улустун хостал-газы болгон хамаарышпас хорун дээр демисеге киришкен мен. Бөгүн Тыва АССР-ниң Дээди Советинин баштайгы сонгудаларына кирип, оон эки оолдар, кыстары дээр бадылашымын чоргаарал-биле бээр мен.

Бич-Хем районуң Аржаан миди чыл школаның иделкелиг баш-кызы М. Г. Деханова 1953 чылдан бээр амжалдап турар болгон көзү-дө өөрдүлгө шынарынч бедик көргүзүлгүн чедип ал турар. Овоң-биле кады ол—агитатор, иделке-лиг хой-кишичи. Бистин респу-бликамын Дээди Советиниң баштайгы сонгудаларына кирип, оон эки оолдар, кыстары дээр бадылашымын чоргаарал-биле бээр мен.

Күзел турда—боттаныр

Чербиниң Уруглр бажымы, Бо Уруглр бажымы-биле мез болгаш ду-мам Клара Бистерниң чаш назыммыс ханы холбаган. Аныяк чок алдар-га бисте айда чурттаар, өөренип кылдыр кирип каан. Аңаа өөрүшкүлүг, аас-кежиңтиг дортуң өстүсү.

Бистер Уруглр бажымыга музыкага дыка-ла мияк турган бис. Бичангаш 7-ги класты дооскаш, Кызылдың музыка училищезиниң ийкээ өөренип деп шиятырпел бис. Күзел турда — боттаныр!

Кызылдың музыка училищезиниң шылгалдаан чедимчилик дужаа-ган, өөренип кириткен. Ам дунам-биле кады ийги курста өөренип тур бис. Мен бодум дрижёр, нияти мры салбырлар өөренилди талазы-биле бодумнуң мергешимини чедип амыр дээр чүткүлүг өөренип тур мен.

Бо бүгү дээр төрөөн партиямын, Совет чазаастың улуг ачы-ха-вылазы-дыр. Бүгү-ле чүвени кижиге, кижиниң чаагай чорууна чок алдар болдуур дугайында партиямың кийтирми бисти улам-на сорук кирип турар. Бистин сорулганы учлыңне дооскаш, чедип алган мергежил-висти чоңун мурунга бараалаары болур.

Чоокта чаа 18 хараладым. Бөгүн мезе база бир улуг аас-кежи таварышкан. Тыва АССР-ниң Дээди Советинге баштайгы сонгудаларга бир-де дугаар бадылаар мен. Ол дээр мээ амдыралымда кыйгамчык улуг болушкун-дур.

Аныяк республикамын чечетелишиңни, чаагай чоруу дээр, ооң ке-лир үези дээр, бистин чуртка коммунизмин тилкелгези дээр бадылааш-дарыңче уланганы кижиге созулуп берип турарлар.

